

ЗАБОЛОТНА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук*

ПОДОЛЯКО АЛІНА ЮРІЇВНА

*Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
здобувач вищої освіти*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Правове регулювання функціонування дипломатичних представництв здійснюється нормами як міжнародного, так і національного законодавства. Дипломатичне право було створене за відсутності міжнародних інституцій, які змогли б забезпечити його функціонування. Міжнародно-правовий аспект регулювання відповідних відносин традиційно є саморегулюючим, координуючим, і лише нещодавно у зв'язку з появою наднаціональних органів Європейського Союзу, як зазначається в літературі, він почав набувати ознак процесу підпорядкування. Водночас зазначається, що внутрішній аспект регулювання дипломатичних відносин спрямований на реалізацію норм дипломатичного права через державні органи та регулюється національним законодавством [5].

У давнину, коли дипломатичні привілеї в основному стосувались особистої недоторканності посла, вирішення цієї проблеми забезпечувалося релігійними уявленнями про святість послів, яким відводилося головне місце поруч із державницьким підходом до цього питання. Але існуюча на той час практика міждержавних відносин вимагала, щоб пільги отримали своє юридичне підтвердження. Це набуло особливої актуальності, коли посольства перетворилися з тимчасових (спеціальних) на постійні представництва держав. Для успішного виконання своїх функцій у подальшому явно було недостатньо лише особистої недоторканності. Такий правовий режим також повинен застосовуватися до приміщень та осіб, які його супроводжували, пошти, транспортних засобів тощо [4, с. 158–161].

Довгий час дипломатичні права та привілеї визначалися звичаєвими правилами, які розвивалися переважно на основі багаторічного застосування окремих правил, встановлених Протоколами Віденського (1815) та Аахенського (1818) конгресів. З другої половини XIX століття неодноразово намагалися кодифікувати відповідні норми приватні особи та організації. І лише зусилля Комісії міжнародного права ООН, яка вирішила цю проблему в 50-х роках, привели до позитивних результатів.

У результаті Віденська конвенція про дипломатичні відносини, прийнята в 1961 році, стала універсальним міжнародно-правовим документом, який найбільш повно відображав сферу та характер дипломатичних імунітетів та привілеїв. Пізніше було прийнято деякі інші угоди, пов'язані з регулюванням міжнародних відносин: у 1963 р. – Віденська конвенція про консульські відносини, а в 1975 р. – Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру.

У сучасну епоху міжнародних відносин обмін повноважними дипломатичними представниками між державами відбувається лише після офіційного взаємного визнання держав. Світова практика знає свої історичні форми та ступені: фактичне визнання та визнання де-юре. Визнання відбувається у формі обміну нотами, спільної заяви тощо. Тільки визнання де-юре приводить до встановлення дипломатичних відносин, що означає обмін місіями: посольствами, очолюваними надзвичайним і повноважним послом, або місіями, очолюваними надзвичайним і повноважним посланником. Посольство та місія розглядаються як представництво держави та місце для ділових зустрічей. Деякі уряди Європи, наприклад Німеччина, називають дипломатичну службу «органами очей, вух і мови» [3].

Перш ніж призначити свого уповноваженого, уряд звертається до уряду іншої країни за згодою прийняти цього дипломата як посла або посланця. До XVII століття дипломатична практика не вимагала дотримання цього правила. Однак коли Вільям Трамбул прибув до Парижа як британський посол, який, на думку придворних французького короля, не був «бажаною особою» (*persona grata*), виникла колізія, після якої сформувалося правило попереднього запиту на конкретну особу та отримання згоди на прибуття цієї особи до країни призначення. Така згода приймаючої країни почала позначатися терміном «агреман». Запит на погодження подається в конфіденційній формі, а основні дані з біографії дипломата повідомляються. Відповідь може бути дана усно або письмово. Швидка реакція на запит агремана вважається проявом доброзичливості до конкретної особи й одночасно виявом бажання не створювати пауз у розвитку та підтримці дипломатичних відносин. Практика знає ввічливі форми відмови в агремані, коли приймаюча сторона дає зрозуміти, що вона хотіла би бачити послом іншу особу, яка користується великою довірою до країни перебування або навіть довірою свого уряду. Сучасна практика відносин між державами допускає відмову в агремані без детальних пояснень причин відмови або шляхом нескінченної затримки відповіді [6, с. 10].

Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року чітко визначила: «Держава перебування не зобов'язана повідомляти акредитуєчій державі мотиви відмови в агремані» [1]. Б.І. Гуменюк зазначає, що «історія російської дипломатії за часів Миколи I знає випадок відмови в агремані англійському дипломату Стратфорд-Каннінгу, що мало як цікаві, так і серйозні наслідки для Росії. Цікавим було те, що цар готовий був дати найвищий наказ кандидату на пост, щоб лише він не прибув до країни.

Серйозним наслідком стало те, що Каннінг після відмови царя був відправлений до Константинополя, де він брав активну участь у підготовці війни проти Росії – Кримської війни (1853–1856)» [2, с. 196].

Сукупність дипломатичних місій та послів, акредитованих у країні, позначається терміном «дипломатичний корпус». Керівник дипломатичного корпусу (старшина) – це старший дипломатичний представник, який є найбільш раннім акредитованим у країні. Главу дипломатичного корпусу називають французьким словом «дуаєн». В англосаксонських штатах керівника дипломатичного корпусу називають деканом. У католицьких країнах керівником дипломатичного корпусу зазвичай є папський нунцій.

Практика дипломатичних відносин знає приклади не лише відмови від згоди, але й оголошення дипломата персоною non grata (небажаною особою), якщо його діяльність у приймаючій країні вважається несумісною з його офіційним статусом. Оголошення дипломата небажаною особою, як правило, супроводжується вимогою якнайшвидшого виїзду з країни (іноді ультиматумом – протягом 24 або 48 годин). Якщо дипломат із певних причин чи обставин не зумів виїхати з країни у запропонований термін, він може бути оголошений особою, що перебуває у стані «звільнення», тобто позбавлений дипломатичних імунітетів. В історії дипломатії були випадки, коли дипломати опинялись у дуже делікатному становищі, наприклад інцидент з Паткулем (у Швеції) та інцидент А. Матвеева (в Англії) за Петра I, справа Разумовського (у Швеції) за Катерини II, інцидент із Нікітченковим (у Франції в 60-х рр. XIX в.).

Список використаних джерел:

1. Віденська конвенція про дипломатичні зносини: прийнята 18 квітня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text. (дата відвідування 05.05.22)
2. Гуменюк Б. І., Щерба О. В. Сучасна дипломатична служба : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 255 с.
3. Кулеба Д.: нові стандарти роботи посольств зроблять їх ще більш ефективними та мобільними. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-novi-standarti-roboti-posolstv-zroblyat-yih-shche-bilsh-efektivnimi-ta-mobilnimi>. (дата відвідування 05.05.22)
4. Мануїлова К. В. Становлення правового регулювання дипломатичної діяльності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 49. С. 158-161.
5. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/embassies/respublika-singapur>. (дата відвідування 05.05.22)
6. Федчишин А. С. Дипломатична служба України: організаційно-правові засади: дис. д-ра юрид. наук, 2021. 511 с.

Ключові слова: дипломатія, дипломатичні відносини, міжнародні відносини, дипломатичне право, дипломатичний корпус, закордонні дипломатичні представництва.

Key words: diplomacy, diplomatic relations, international relations, diplomatic law, diplomatic corps, foreign diplomatic missions.